

Příklady zachování regionálního dědictví, tradiční odrůdy ovocných dřevin

Vojtěch Řezníček

OSNOVA

- *Historie ovocnictví*
- *Význam pěstování ovocných druhů*
 - hospodářský
 - mimoprodukční
- *Staré a krajové odrůdy*
 - genetické rostlinné zdroje
 - využití ve šlechtitelských programech
- *Výběr odrůd jádrovin*
 - odrůdy produkčního významu
 - odrůdy pro krajinářské využití
 - odrůdy do vyšších poloh

- O existenci ovocných zahrad se dovídáme z listin z 11. a 12. století (darovací listina knížete Soběslava z roku 1130).
- Ze 13. a 14. století existují doklady o existenci zahrad, sadů, sklizní a ošetřování ovocných stromů.
- Koncem 16. století (za vlády Rudolfa II. –1522 až 1612) dosahuje ovocnářství vysoké úrovně, objevují se speciální spisy o pěstování ovoce – “Kniha o štěpování” od Jošta z Rožmberka z roku 1598.

- V období 17. a 18. století dochází k zavádění nových odrůd, nové způsoby štěpování.
- Za vlády Marie Terezie (1717 – 1780) a Josefa II. (1741 – 1790) vznikají ovocnářské spolky. V letech 1771 – 1787 Vlastenecko-hospodářská společnost v Čechách: pěstování 7. 650.000 ks ovocných stromů.

Ovocné dřeviny jsou neodmyslitelnou součástí venkovské i městské krajiny, jsou spolutvůrci charakteristického rázu krajiny.

- Jižní Morava - réva vinná, meruňky
- Pálava - dřín, mahalebka
- Českomoravská vrchovina - růže šípková, trnky
- Bílé Karpaty - durancie, Špendlík žlutý,
Jadernička moravská
- Valašsko - Jadernička moravská, slivoně, švestky
- Východní Čechy - třešně, jabloně
- Severní Čechy - hrušně

‘Jadernička moravská’

Výskyt ovocných stromů

- ovocné aleje, stromořadí
- soliterní stromy na mezích, okrajích lesa, u úvozových cest
- extenzivní sady, polní sady, zahrady

Ovocné stromy

- vymezovaly majetky
- sloužily jako hromosvody u hospodářských, obytných stavení

Hospodářský význam

- ovoce stolní
- ovoce pro zpracování
- využití dřeva (třešeň ptačka, ořešák vlašský, hrušeň pláně)

Mimoprodukční význam - spolutvůrce prostředí

Význam spočívá v:

- produkci kyslíku
- zmírnění klimatu
- zmírnění vzdušného proudění
- transpiraci a v tvorbě stínu
- zabránění vodní a větrné eroze

Ovocné dřeviny plní funkci

- ***biologickou*** (posílení a stabilizace ekologických vazeb)
- ***meliorační*** (osazování skládek, protierozní meze)
- ***izolační*** (ochrana před hlukem, prachem, optická bariéra)
- ***asanační*** (zlepšení hygienických poměrů ovzduší)
- ***kulturní*** (uchování kulturního charakteru krajiny, historických, sakrálních staveb)
- ***estetickou*** (zachování měkké a zvlněné středoevropské krajiny)
- ***naučnou*** (výchova k estetice, kultuře, ochraně krajiny)
- ***rekreační*** (zachování rekreačního potenciálu krajiny)

Společenský význam

- *při aktivním odpočinku* (kvetoucí aleje, plodné sady)
- *při naplňování smyslu života* (pozitivní působení na myšlení i konání)
- *při výuce mládeže* (učení trpělivosti, systematickosti, praktickým dovednostem)
- *při studiu regionální historie, etnografie a dialektologie* (motivy ovoce tvoří jednu z velkých celků dialektologického bohatství českého jazyka – TETERA 1994 uvádí 6 500 českých pojmenování pro jabloně, názvy se objevují v pojmenování obcí, tratí, příjmeních atd.; vnímavost těchto pěstitelů dala vzniknout pořekadlům, pravidlům, pranostikám; existuje mnoho krásných lidových písní básní, pořekadel a sentencí o ovocném stromu)

Pořekadla

- Leden*** – O svatém Fabiánu a Šebestiánu nabývají stromy šťávu (20.1.).
- Únor*** – Na Hromnice kalužky, budou jablka i hrušky (2.2.).
- Březen*** – V březnu sedlák stromy ořezuje, boty ještě nevyzuje (1.-31.3.).
- Duben*** – Ozývá-li se v dubnu hrom, nebojí se mrazu strom (1.-30.4.).
- Květen*** – Pankrác, Servác, Bonifác pro sadaře jsou zlí chlapci (12.-15.5.).

- Červen* – Déšť Jana Křtitele, nenasbíráš ořechů do věrtele (24.6.).
- Červenec* – Červenec žně žita a višně skýtá (1.-31.7.).
- Srpen* – Srpen klasy klidí a zralé ovoce vidí (1.-31.8.).
- Září* – Po svatém Matouši, ovoce se okouší (21.9.).
- Říjen* – Svatý Havel, poslední jablko sházel (16.10.).
- Listopad* – Svatého Ondřeje slzice naplní ovoce truhlice (30.11.).
- Prosinec* – Jasné Vánoce, hojnost vína i ovoce (24.-26.12.).

Lidové názvy odrůd ovoce vznikaly nejčastěji podle různé charakteristiky plodů.

Příklady mohou být následující:

- dle vlastnosti plodu: 'Hrávky', 'Štěrchotky', 'Kamenice', 'Tvrdky', 'Papírky'
- dle místa výskytu: 'Dvorčinky', 'Polní', 'Pasečanky', 'Hajzlůvky'
- dle majitelů: 'Kovářky', 'Sedlářky', 'Mexovičky', 'Machálky', 'Janůvky'
- dle rodinných příslušníků: 'Matčino', 'Otcova', 'Babiččino', 'Strýcovo'
- dle původu: 'Polky', 'Uherky', 'Slovenky', 'Němčůvky', 'Francouzské', 'Pražky', 'Koryčanky'

- dle způsobu násady: 'Věncová', 'Věňčaky', 'Hroznová'
- dle doby dozrávání: 'Žitničky', 'Žnůvky', 'Ovesničky', 'Václavky', 'Vavřinky', 'Šimůnky', 'Bartolomějky'
- dle doby a skladování: 'Letňůvky', 'Jarničky', 'Jarní', 'Dvouleté', 'Podzimky'
- dle způsobu skladování: 'Kočová', 'Ovsová'
- dle tvaru plodu: 'Žbánky', 'Žbány', 'Cibulky', 'Ploščky', 'Dlouhačky', 'Čary', 'Ovčí hubičky'
- dle vzhledu plodů: 'Šedky', 'Škaredky', 'Kožůšky', 'Skvostné', 'Žíhané'

- dle barvy slupky: 'Červeňůvky', 'Červené', 'Krvavé', 'Krvouše', 'Cigánky', 'Sivule', 'Zelenky'
- dle chuti dužniny: 'Medová', 'Malinová', 'Jahodová', 'Sladké', 'Kyselky', 'Citrónky', 'Rybízové', 'Zadrhalky'
- dle využití plodů: 'Koláčky', 'Štrůdláky', 'Sušilky', 'Gořoluňky'
- dle následků po použití: 'Sralky', 'Drístačky', 'Prdlavky'

Staré a krajové odrůdy mají ekonomickou a kulturní hodnotu, která je dána

- originalitou
- nenahraditelností
- je součástí dědictví lidstva

Pozornost je zaměřena na ochranu biologické rozmanitosti – biodiverzity, která je představována diverzitou genů, populací, druhů, společenstev, ekosystémů až biosfer.

Rozmanitost rostlin je unikátním a nenahraditelným bohatstvím, kterou vytvořila příroda a později cílevědomá činnost člověka.

Význam genetických rostlinných zdrojů (LUŽNÝ 1999)
spočívá v souboru rostlinných forem kulturních,
polokulturních i planých druhů.

Za genetické zdroje označujeme:

- plané druhy s příbuzností ke kulturním rostlinám
- krajové odrůdy a primitivní druhy místní
- staré zanikající vyšlechtěné odrůdy
- restringované (vyřazené) odrůdy
- neuznaná novošlechtění a genetické linie
- současné nové odrůdy
- rozpracovaná novošlechtění

Původ u starých a krajových odrůd většinou neznáme, vznikly náhodně a vzhledem ke svým kvalitám se šířily do okolí.

Jejich předností je:

- dokonalá přizpůsobivost k půdním a klimatickým podmínkám
- vysoká odolnost vůči řadě škodlivých činitelů

Jsou využívány ve šlechtitelských programech jako donory rezistence (odolnost vůči houbovým chorobám, poklesům teplot, tolerantní k zamokření, suchu, zasolení apod.)

Vysazují se v marginálních oblastech, některé se uplatňují přímo v ekologických systémech pěstování.

Získávání informací o existenci výskytu starých a krajových odrůd je základem záchranářských prací.

Postupně zadanými diplomovými a doktorskými pracemi na Ústavu šlechtění a množení zahradnických rostlin Zahradnické fakulty Lednice MZLU Brno jsou zpracovány vybrané oblasti. Do současné doby byla pozornost věnována těmto oblastem a lokalitám:

- Hranicko
- Kladruby nad Labem
- Kunštátsko
- Lomnicko
- Tišnovsko
- Nedvědiccko
- Olomoucko
- Opavsko
- Šumpersko
- Třebíčsko
- Valašsko

Pomologie

Snaha všech pomologů sledovala:

- zjednodušení a usnadnění určování
- vytvoření tzv. pomologických soustav – systémů

Vzniklé soustavy měly ráz botanický nebo pomologický (více uplatňovaný).

Jedna z nejstarších soustav byla Dielova (1792), rozdělovala jablka na 7 tříd a řadu podtříd:

I. Hranáče

1. pravé kalvily
2. řehtáče (chrastáče)
3. zlatnáče

II. Jablka růžová

III. Libernáče

IV. Renety

1. jednobarevné
2. červené
3. kožené (šedé)
4. zlaté

V. Pruháče

VI. Ovčí hubičky

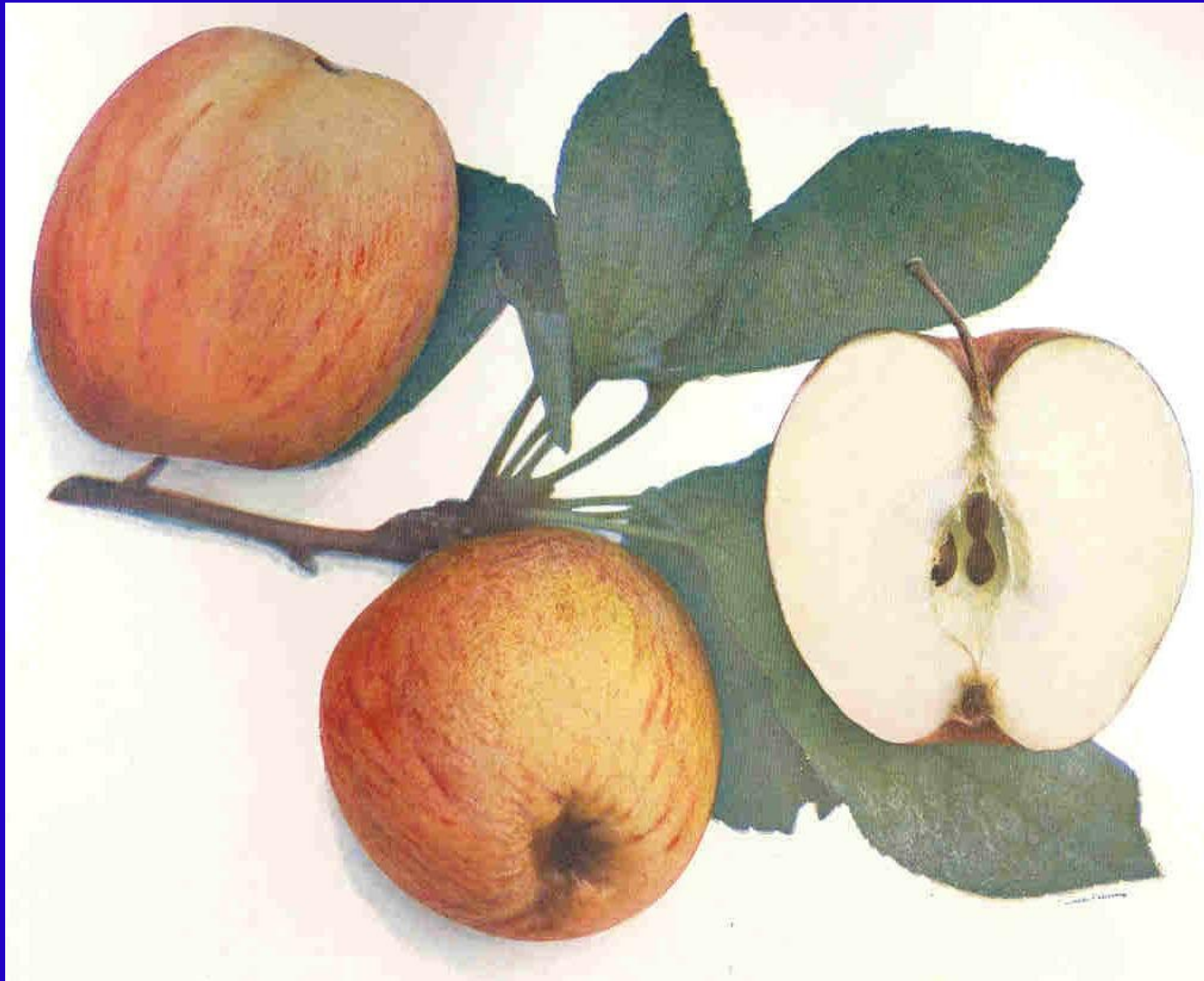
VII. Jablka zploštělá

Uvedená soustava byla rozšířena na 15 tříd (Lucas 1852) a zveřejněna pod názvem Diel-Lucasova soustava jablek.

I. Kdoulová jablka – kalvily: mají chutnou, kyprou dužninu, otevřený jadřinec, mastnou slupku - 'Kalvil bílý zimní'

- II. **Řehtače:** slupka je hladká, dužnina hrubší, slabě kořeněná, jadřinec otevřený, jádra jsou uvolněna a chrastí - 'Řehtač soudkovitý'

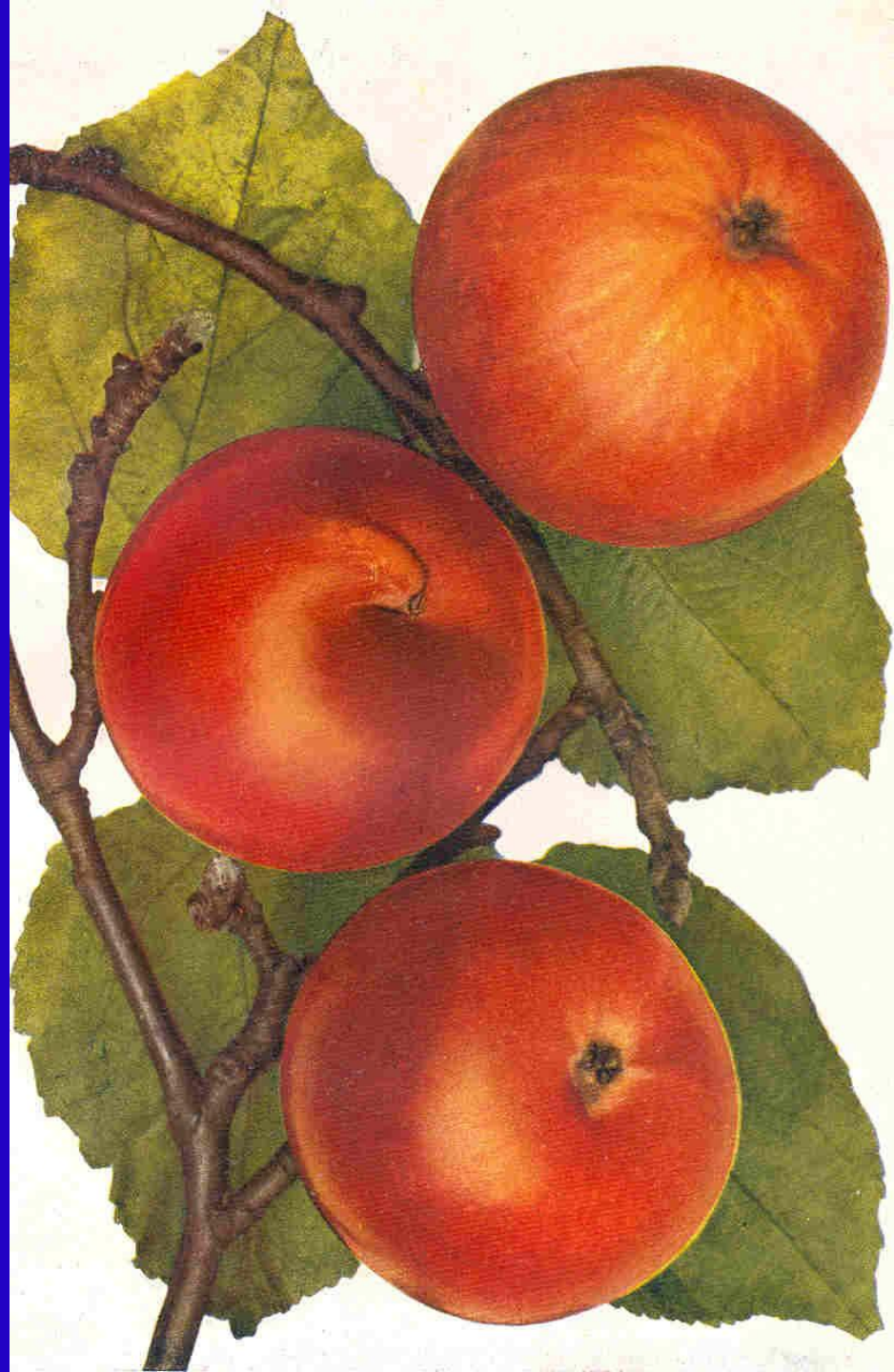

III. Zlatnáče: plody
s lehce patrnými
žebry, pevnou, jemně
zrnitou dužninou -
‘Londýnské’

IV. Jablka růžová:

plody se vyznačují
aromatickou,
jemnou dužninou -
‘Malinové
holovouské’

V. Jablka holubí: plody jsou vyšší, ke kalichu zúžené, s chutnou dužninou - 'Richardovo žluté', 'Panenské české'

VI. Libernáče:

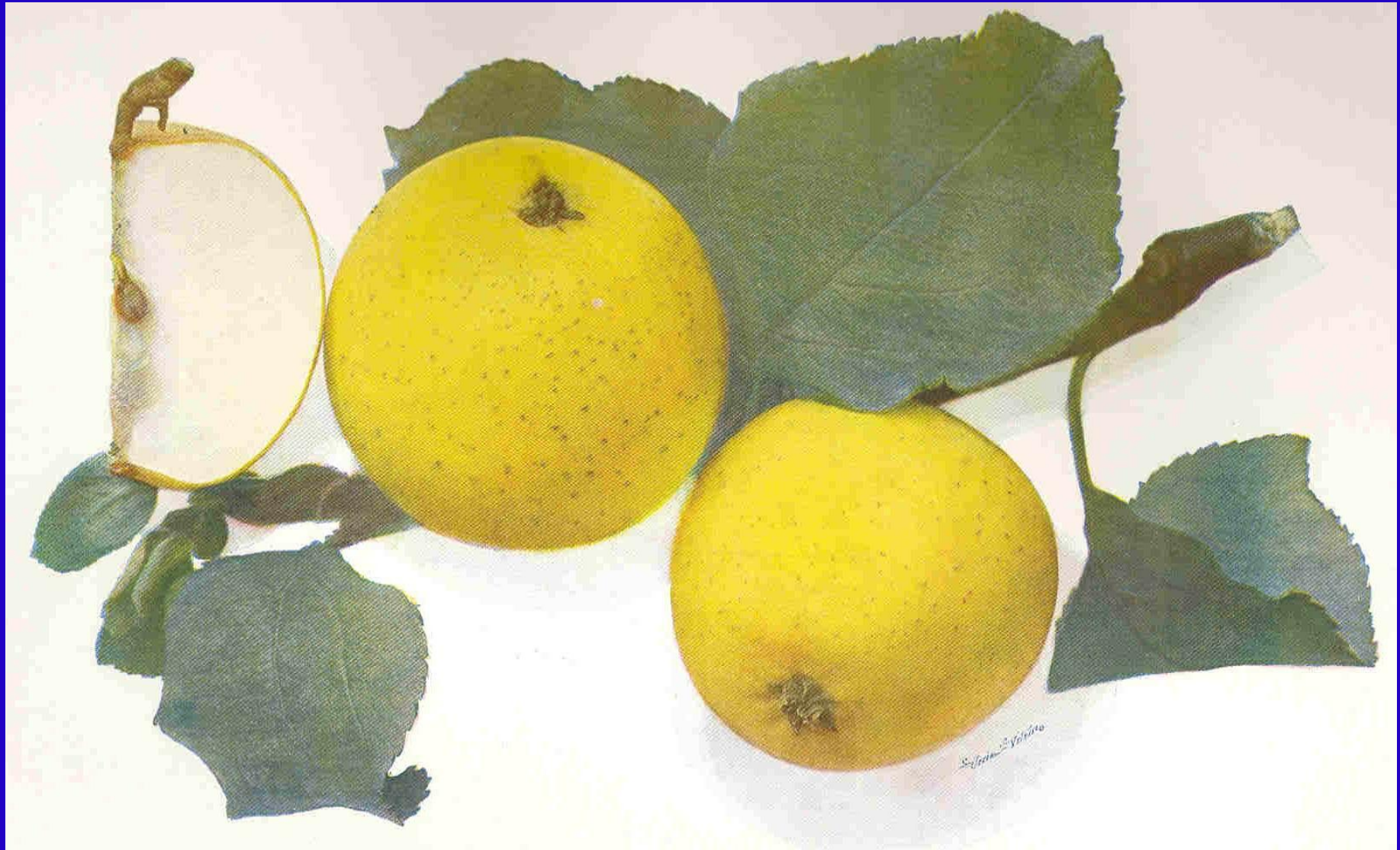
plody jsou velké
s hrubou, sladce
navinulou
dužninou bez
kořenitosti - 'Car
Alexander'

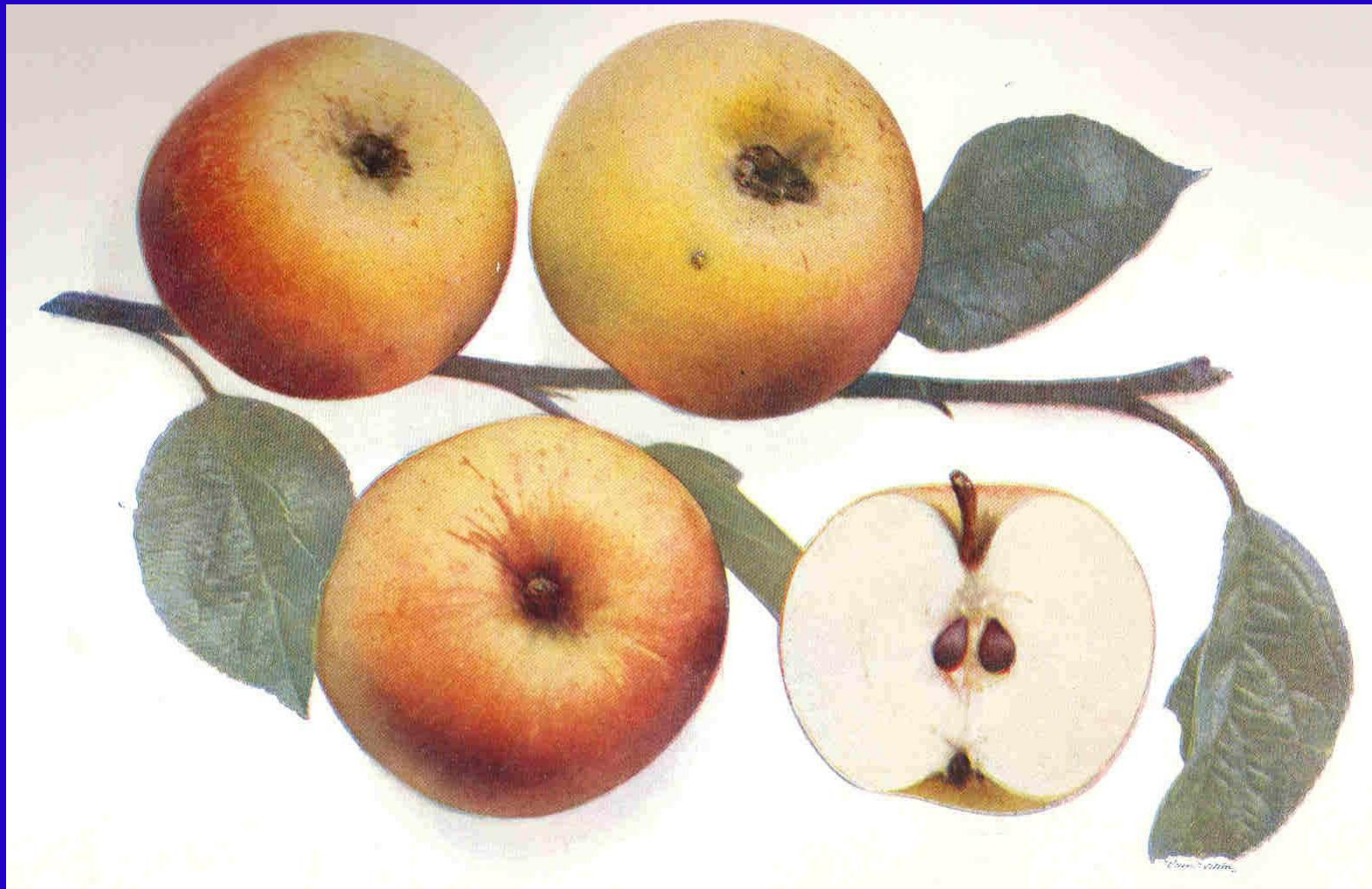
**VII. Renety
libernáčové:**
plody jsou velké,
kalvilovitého
tvaru, renetovité
chuti - 'Kanadská
reneta'

VIII. Renety jednobarevné, voskové: plody jsou jednobarevné, na sluneční straně slabě zardělé - 'Ananasová reneta', 'Limburské'

IX. Renety míšenské: plody jsou kulaté nebo zploštělé s tuhou dužninou - 'Míšenské'

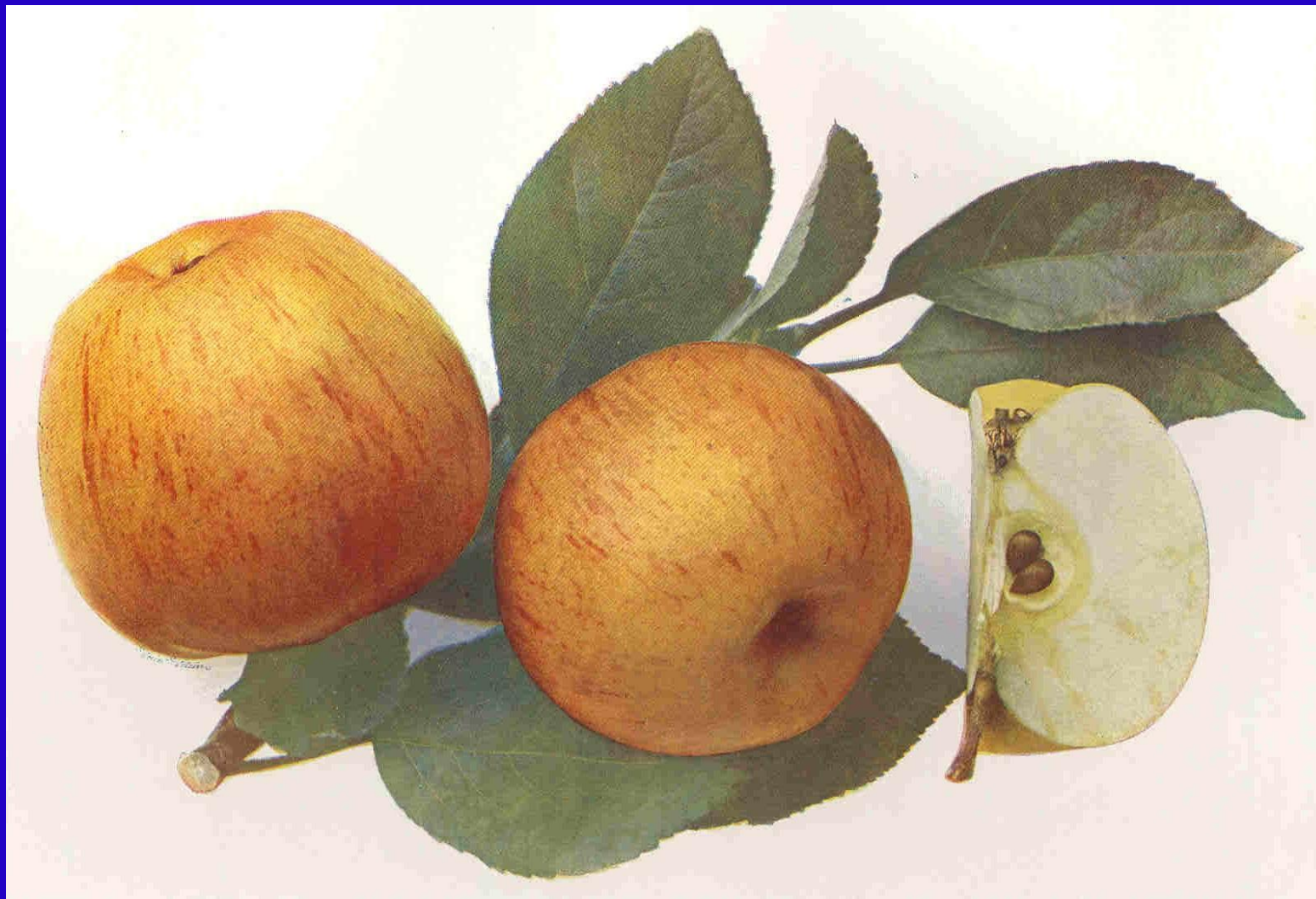

X. Renety červené: plody jsou červené, nepatrně žíhané, bez rzivosti - 'Hvězdnatá reneta'

XI. Renety kožené: šedé plody se vyznačují drsnou, šedě rzivou, kožovitou slupkou - 'Parkerovo', 'Boskoopské'

XII. Renety zlaté: plody mají zlatožlutou barvu, na sluneční straně jsou žíhané, dužnina je jemnozrnná s harmonickým poměrem cukrů a kyselin - 'Parména zlatá zimní'

XIII. Pruháče: plody jsou pruhované, nelze je zařadit do předcházejících tříd - 'Strýmka'

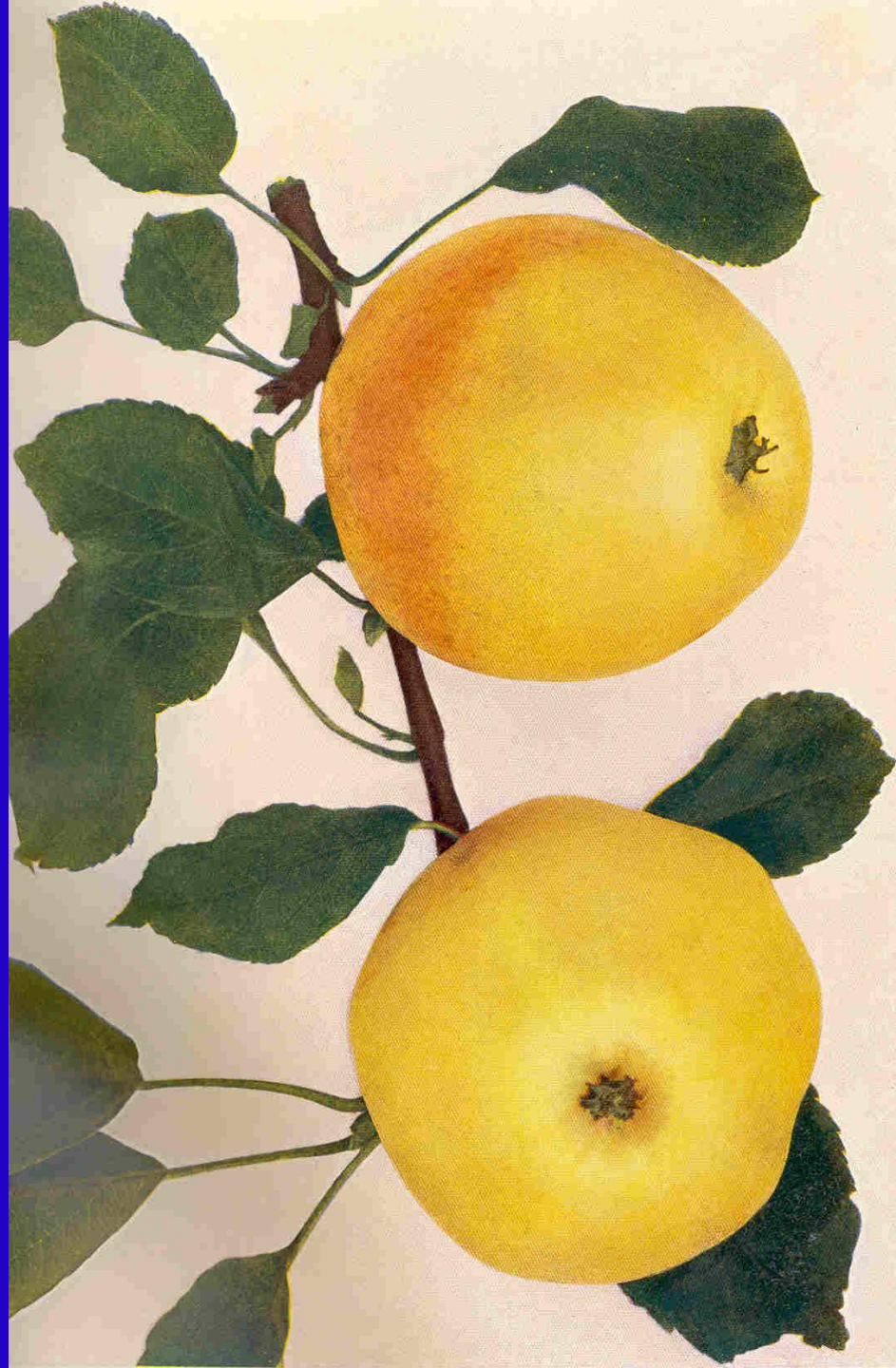

XIV. Jablka homolovitá:

plody mají tvar
komolého kužele,
nehodí se do
předcházejících tříd -
‘Evino’

XV. Jablka zploštělá:

tvar
plodu zploštělý,
nehodí se do
předcházejících tříd -
‘Vejlímek’, (Štětínské)

Později vytvořil Lucas soustavu hrušek (podle tvaru plodu a kvality dužniny)

Lucasova přirozená soustava hrušek (15. tříd)

- I. **Máslovky:** dužnina je rozplývavá, máslovitá, jemná - 'Hardyho máslovka', 'Kooporečka'

II. Polomáslovky: dužnina je jemná, nerozplývavá
- 'Magdalenka', 'Sterkmansova máslovka'

III. Bergamotky: tvar plodu zakulacený, dužnina
zrnitá, zpravidla rozplývavá, kořenitá -
'Crassanská', 'Esperenova bergamotka'

IV. Polobergamotky: dužnina méně zrnitá, výrazné
chuti - 'Děkanka červencová'

**V. Zelené dlouhé
hrušky:** tvar
podlouhlý, slupka
zelená,
žlutozelená,
dužnina
rozplývavá, křehká
- 'Pastornice',
'Prezident Mas'

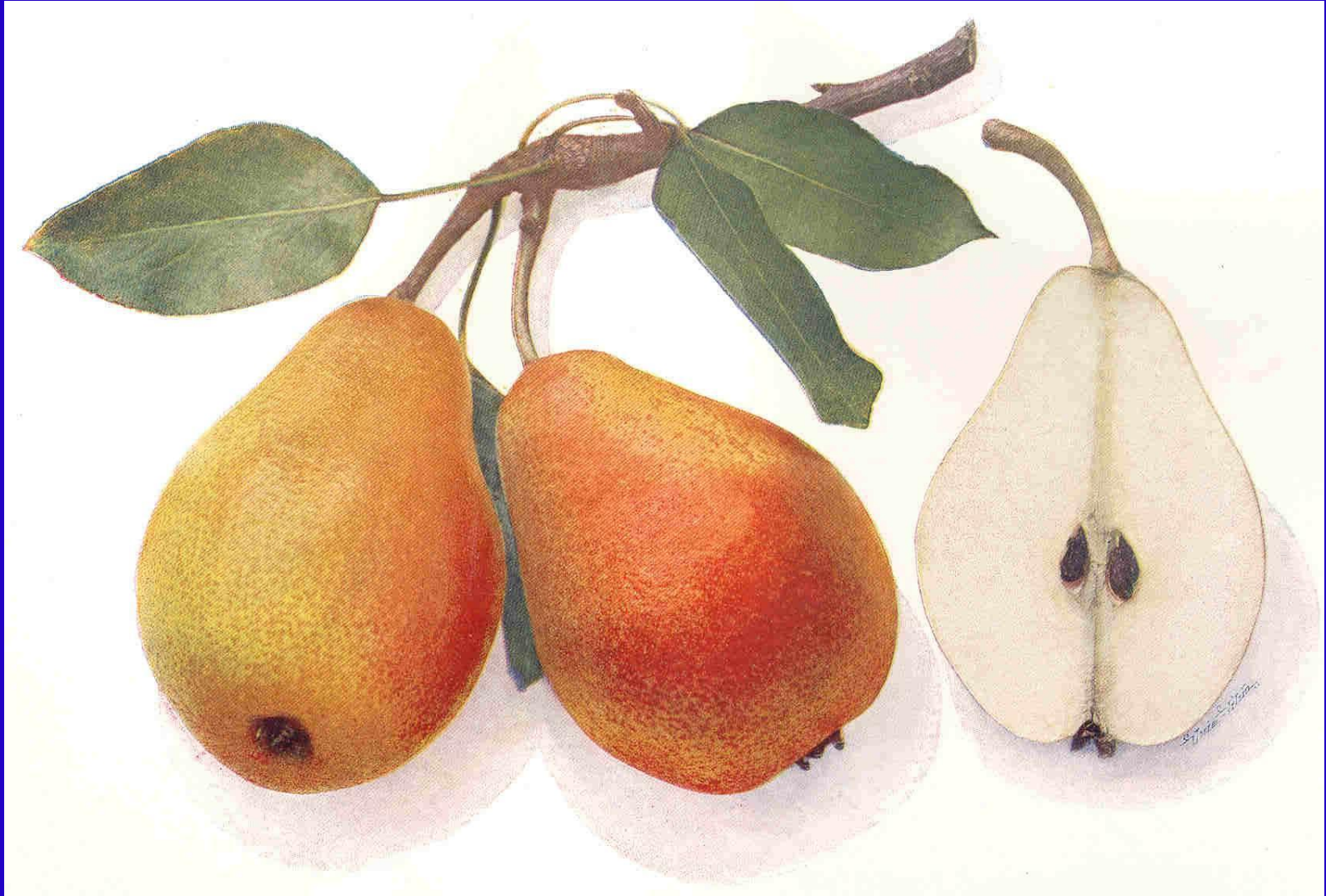

VI. Lahvice: tvar plodu lahvovitý, slupka zelenožlutá, žlutá i rzivá, dužnina polorozplývavá - 'Boscova lahvice', 'Křivice', 'Konference', 'Salisburyho'

VII. Čáslavky: tvar plodu nepravidelný, hrbolatý -
'Williamsova čáslavka', 'Kongresovka', 'Angoulemská'

VIII. Rusoletky: plody malé až středně velké, podlouhlé,
skořicově kořenné - 'Šedivka', 'Avranšská', 'Pstružka'

IX. Muškatešky: plody menší, tvar baňatý, chuť pižmová, muškátová - 'Muškateľka turecká', 'Muškateľka šedá'

X. Kořenité hrušky: plody tvarově méně vyrovnané, dužnina polojemná, kořenité chuti - 'Solnohradka', 'Jakubka'

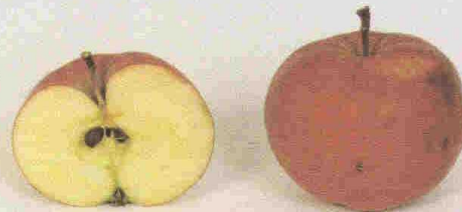

- XI. Dobré hrušky:** charakteristika plodů je značně rozdílná - 'Piksla', 'Windsorská'
- XII. Vařivky podlouhlé:** dužnina tuhá až řepovitá - 'Belle Angevine'
- XIII. Vařivky kulaté:** plody typického tvaru - 'Kočíčí hlava'
- XIV. Mestnice podlouhlé:** plody drobnější, poloušlechtilé, trpké, moštové - 'Theilerova'
- XV. Mestnice kulaté:** plody drobnější, kulatého tvaru, natrpklé chuti - 'Nordmanská mestnice'

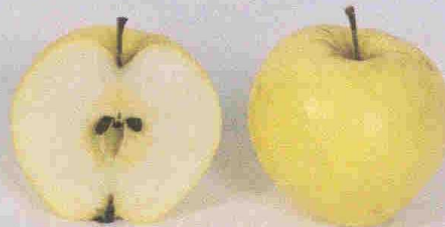
Croncelské

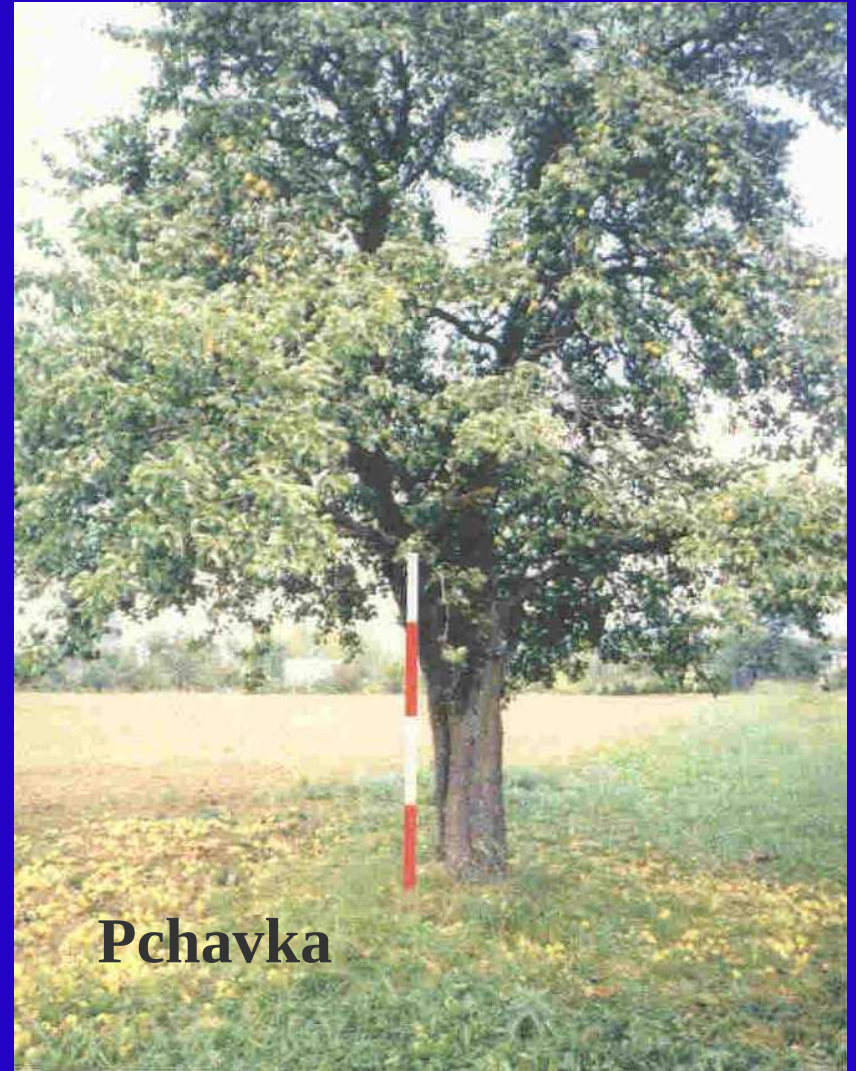
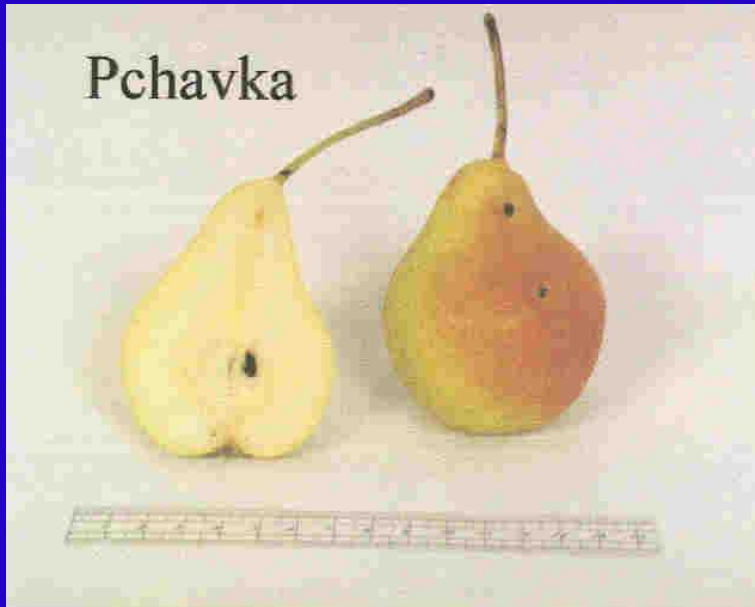
Gdánský hranáč

Jadernička moravská

Pchavka

Pchavka

'Parména zlatá zimní'

'Ribstonský jadernáč'

PROBLEMATIKA ZACHOVÁNÍ A OCHRANY
STARŠÍCH A KRAJOVÝCH ODŘŮD
OVOCNÝCH DŘEVIN

BOIKOVO OBROVSKÉ

PROBLEMATIKA ZACHOVÁNÍ A OCHRANY
STARŠÍCH A KRAJOVÝCH ODŘŮD
OVOCNÝCH DŘEVIN

NDSP

Tišnovsko

Tišnovsko

Tišnovsko

Strýmka

KONFERENCE

Jadernička moravská

Ošetřování ovocných dřevin

Ošetřování ovocných dřevin je nejčastěji zaměřeno na:

- řez a tvarování
- výživu a hnojení
- závlahu
- ochranu vůči chorobám a škůdcům
- přeroubování

Řez je důležitou součástí komplexního systému péče o ovocné dřeviny.

Brtnice - řez stromů

**Brtnice -
řez stromů**

Bílé Karpaty

Výběr odrůd jaderovin

- funkce hospodářská – produkce ovoce
- funkce obohacení krajiny – charakter růstu stromu a jeho adaptibilita

Odrůdy produkčního významu

- velkoplodé
- atraktivního vzhledu
- odolné vůči houbovým chorobám

Odrůdy jabloní:

‘Malinové hornokrajské’, ‘Grávštýnské’, ‘Matčino’,
‘Blenheimská reneta’, ‘Vilémovo’, ‘Boikovo’,
‘Harbertova reneta’, ‘Kanadská reneta’,
‘Gascoigneho šarlatové’, ‘Landsberská reneta’

Odrůdy hrušní:

‘Clappova máslovka’, ‘Boscova lahvice’,
‘Hardyho’, ‘Salisburyho’, ‘Solanka’, ‘Merodova
máslovka’, ‘Charneuská

Moštové odrůdy:

- vysoká, pravidelná plodnost
- vysoká výtěžnost moštu a cukernatost

Odrůdy jabloní pro moštování:

‘Lebelovo’, ‘Landsberská reneta’, ‘Panenské české’,
‘Jadernička moravská’, ‘Smiřické vzácné’,
‘Croncelské’, ‘Grávštýnské’, ‘Strýmka’

Odrůdy jabloní pro kuchyňské zpracování (štrůdlová jablka):

‘Kardinál žíhaný’, ‘Vilémovo’, ‘Peasgodovo’

Odrůdy pro krajinářské využití

(líbivý, zajímavý habitus koruny)

Solitary – jabloně: 'Boskoopské', 'Grávštýnské', 'Jeptiška', 'Harbertova reneta', 'Coulonova reneta', 'Blenheimská reneta', 'Ribstonské', 'Smířické vzácné', 'Strýmka'

Solitary – hrušně: 'Hardyho', 'Špinka', 'Muškatelka šedá', 'Magdalenka', 'Nagevicova', vhodné jsou i semenáče

**Mandloň -
solitera**

Úzké koruny

Jabloně: 'Panenské české', 'Hammersteinovo',
'Bernské růžové', 'Matčino'

Hrušně: 'Konference', 'Hardyho', 'Merodova
máslovka', 'Dielova', 'Charneuská',
'Salisburyho'

Pro účely mimoprodukční si všímáme zajímavých vlastností a znaků:

-nápadně světlý list: 'Landsberská reneta', 'Londýnské'

-drobné, husté olistění: 'Matčino', 'Panenské české'

-nápadně velký list: 'Boskoopské', 'Kanadská reneta',
'Lebelovo'

-deštníková koruna: 'Blenheimská reneta'

-pravidelná koruna: 'Strýmka', 'Croncelské',
'Panenské české'

-převislá koruna: 'Malinové hornokrajské', 'Krasokvět
žlutý'

-úzká jehlancovitá koruna: 'Hammersteinovo'

-pozdě rašící: 'Hedvábné pozděkvěté', 'Grahamovo'

Odrůdy jabloní do vyšších poloh:

‘Průsvitné letní’, ‘Malinové hornokrajské’, ‘Panenské české’, ‘Gdánský hranáč’, ‘Jadernička moravská’

Odrůdy jabloní pro šlechtění:

- odolné vůči strupovitosti: ‘Boskoopské’, ‘Citrónové zimní’, ‘Hájkova muškátová reneta’, ‘Hedvábné pozděkvěté’, ‘Krátkostopka královská’, ‘Panenské české’, ‘Watervlietské mramorované’
- odolné vůči padlí: ‘Coxova reneta’, ‘Lecar’, ‘Smiřické vzácné’

Odrůdy slivoní odolné vůči šarce:

‘Špendlík žlutý’, ‘Durancie’, ‘Bílá trnečka’

Děkuji za pozornost

Grávštýnské

Jadernička moravská

Kalvil červený podzimní

Kalvil červený podzimní

Kožená reneta

Malinové holovouské

Míšeňské

Panenské české

Panenské české - stromořadí

Charneuská

Pastornice

Hardyho

Madame Verté

Semenáč hrušně

Muškatelka šedá

Boscova lahvice

Strýmka

Strýmka

Boskoopské červené

Lecar

Car Alexandr

Grávštýnské červené

Panenské české

Šarlatka boračská

Výška štěpování

